— Ба, ци не буде гріху, брачіку Луки', шо ми скоромимоси оцев дурилицев?

— Ей, коби нам лиш тілько гріху, брачіку Ю', то би не було жури; за це бог простит!

— Та тото я тому кажу, шо то ніби під церков, на світім місци.

— Пусте тобі, Юсипку, в голові! Таже то чоловік, віді, не з креміня, а вночи передреґне ті наскрізь. Раз лучиласи дурничка, як сліпій курці дзерно, та й тото аби гріх, то єк би то було? Аді, зажий здоров!

— Аби й ти здоров, бадічку Луки'!

Юсип приставив фляшку до уст, підніс враз з нею твар догори і з зажмуреними очима потягнув три рази.

— Це за панцке здоровлє, — говорит він, обтираючись.

— Якурат за панцке! За наше здоровлє; най пани п'ют самі за своє здоровлє. Це ми собі так, єк би заробили, — перечив Лукин.

— Таки правду кажеш, Лукинку, про мене, най їх і вихапає. Аді, дуріют у селі так, єк си дуріє: спровадили собі вчера музику з міста, та музика грає, а вони: шо п'ют, шо гуляют, а шо — най не кажу! Але, єк єкийс казав: дуріют, бо мают з-за чого дуріти, а на свіжім люхті то ше гірше йде їм дур до голови.

— Та й тото їм панит, брачіку Ю'; генде наїхало було того здохлєча так, шо аж, — та по тому кожде так відтановилоси, хоть бричем брити.

— Чіму би не панило, коли то у них файний футраш,: самі м'єса та кава, та гарбата, та гараки, та цукри, та шо душа забажає.То сумрі суменні! Аді, і оцес наколесник, шо на тій нужді їхав та й упав на камінє, то також сумар. Як давав нам по тій шустці, то сми глипнув у ташку, а там аж кишить: самі сороківці.

— На, маєш! Єкби не був сумар, то не дав би шустку задурно. Тота колісниця не дуже й важка, а до Манделениної хати таки недалічко.

— Ей, не дуже вона важка, та й не дуже легка, видів-єс, шо то саме залізо: шпиці залізні, держик залізний, лиш на колесах зверхи шос таке, єк пампух. Просто мудрація!

— Але най хоть раз гепнувси до каміння, аби знав, єк іти вночі на роздобенди, — тішився Лукин.

— Я сам кажу, аби світивси тот камінь, де він зашпотавси, були би-сми й не виділи дудочок.

— То байка, бадіку Ю', але того, шо ме тємити, єк за чилідинами шниріти. Аді, чув-сми, єк тої неділі фаливси у коршмі, шо, каже, нема такої дівки в селі, аби його не любила.

— Ей, брє! Ану, дивиси, така погань! Коби хоть флєтєв, то бих не казав, а тото волос уже цвите. Хтось то ше мені казав, шо видів оногди, як він ранісінько купавси, то, каже, на попереці сам струп та й струп.

— Га! То кров у нім, Юсипку, так грає!

— Ба, ци варе кров?

— Очі видют, шо кров. Єкби 'го не пекло, то би не ліз у студену воду та й не літав би по селу.

Лукин устав із ношів, підніс трембіту, затрубив тричі, а Юсип крикнув хрипливим голосом три рази "бердо!". Голос трембіти зіллявся із журкотом Черемошу й шумом смеречин і розсипався по всьому селу: насамперед розстелився понад сонними лісами, відтак відбився об супротилежні скелі й відгомоном полетів дальше, дальше, аж на край села. За ним чимчикував придушений Юсипів голос, що зіллявся з ворохканням жаб і не вспів добігти на поконече села. Все ж таки почули його куни, що досі свобідно ігрались під церковною банею, почули його сови, що вигукували людям "на смерть" своє зловіще "угу", а тепер замовкли. А зачули його, також, на зарінку плотарі, що дрімали при варті і ждали на досвітню гать.

— Не хирів би старий, але горрлає! — обізвався один плотар, докидаючи трісок до ватри.

— Але-бо, бігме! Він вартує церкву, а дома дес "когут" ґаздує! — додав керманич, що простягнувся на камінню, поправив у головах кожушину і обернувся на другий бік.

Одна хмара закрила вузенький небокрай і не давала церковним вартівникам подивитися докладно на годинник, що на ньому мерехтять золоті вказівки — блискучі зорі.

Юсип і Лукин обійшли навкруги церков, прокашлялися і посідали назад на ноші.

— Темно-си, єк у розі, віді, буде дощ, — розпочав Юсип.

— Про мене, най буде, шо хоче, — віднехотя відповів Лукин, наче невдоволений із сеї банальної теми, і хотів звернути бесіду на щось інше. Він потряс міцно фляшкою і наслухував, чи відозветься горівка в ній. Горівка відозвалась булькотом.

— А чуй, Ю', ше є аразд цеї чімериці.

— Та я вже, бадічку Лукинку, не дуже лакім на ню. Іде публіка в голову, а я таки не тємлю, кили-сми її заживав. Нема з-за чого, та й тому не кортит, най постит душа.

— Та ніби і я не гину за нев, але єк бог дав, то най лютруєси в кишці, шкода, аби вивітрювала. Аби-с здоров, бадіку Ю'!

— Най біг даст на пожиток, бадічку Луки'!

І Лукин потягнув раз, другий. третій та й подав Юсипові, котрий зробив теж саме, тільки що закашлявся. Лукин відібрав фляшку в свої руки й хотів заткати її рубаним корком, але що корок упав на землю, а у тьмі годі було його знайти, то ж він заткав пляшку пальцем.

— Тото, любчіку Юсипку, не з добра ти так кашляєш!

— Та де з добра, брачіку Луки'?

— Тебе, аді, гей збиткує твоя Марічка!

— Що ж дієти, Лукинку, коли-сми був дурний.

— Я тобі це таки скажу, шо онь дурний. Хто таке видів так "когута" 'д хаті припускати?

— Та неволя 'го припускає! Сам впелескавси та й ходит, уодно ходит, а в мене єка вже путеря. Сперти не зіпру, ой не зіпру, брачіку Лукинку!

— Бо-с такий розумний! Ану, най би він до мене прийшов! Я би єго вперед запитавси: чого-с прийшов? А єк би він шос туда... то бих колом гнав від хати. "Мой брє, — сказав бих, — у мене жінка ґаздиня, з шандарями не тримає", — бігме, сказав бих.

— Ей, брачіку, був один такий чєс, шо і я хотів єму так сказати. Єк-сми був тогід узимі приповздивси на роботі, та й прихожю нагрітиси 'д хаті, а він за столом, та й моя коло него не вишкірюєси, не вишкірюєси — ні. А на столі, єк на храм, ей де, шо я кажу, — і на храм не найдеси так хоть би у найпершого ґазди: око горівки, кусак солонини, петльований хліб, — усе приніс! Та лише я в хату, а він до мене: "Ти, мой, так вартуєш косцюл? Ти знаєш, шо я прийшов, каже, — на контролю?" Та й мене за прошивку , та й на двір. А на дворі світа на крок не видко, так фужделит. Та так —сми си був тогди вбезсебив, шо трєсло мнов, гейби в пропасници. Але відтак міркую собі: "Най біда щезає в озірє та в шкрепітє!" То, звaєєш, Юсипку, тісарська дитина, муніцію має, одне-друге, загатит ті кольбов, та й не дихнеш навіть, або скує ті, та й гний на старість у гарешті. Чоловік, аді, мусит терпіти, хоть би не рад!

— Бо він ше трафив на свого! Я бих йому з-за ніхоть не терпів. Мой, я був у тісарськім войську, а там не такі голови, єк це, самі єднорали, та фебрі, та капітани, але ніхто мні пальцем не кинув. Тому так рєд не йде; шо не вілно, то раз не вілно, а шо вілно, то раз вілно, а чужу ґаздиню відбирати, то цалком не вільно. Мой, до ґаздині є ґазда! Аби-с був сліпий або кривий, аби-с таки прем гиб, то ти голова в хаті. Чуєш, Ю', твій верьх у хаті!

— Тото ані слова, шо без ґазди хата пуста, але шо ж дієти, єк панич до чілідини липне? Дурний я мав розум, що-сми 'го послухав та й узєв її на свою голову. Най би була сивіла. Але єк зачєли мні раїти та раїти, то-сми здурів був, так єк си дуріє. А найдужче таки він сам: "Сватай, — каже, — Демєнову Марічку, то дужя дівка, обхаїт тебе та хлопця". Абих був знав, шо таке буде, то бих був не женивси, доки віку-життя мого. Добре то казала мені, єк умирала моя першаґ. покійничка: "не жениси, — каже, — Юсипку, бо заситиш себе та й Іванка. Хлопец підросте, та й невістка ті обкутає!" Та таки сталося на її слові, дав би їй біг царство небесне! Пропав я, та й Іванко пропав.

З Юсипових вийшов тяжкий голос зітхання, так, як зі спорожнілого дерева вихолюється наверх крихка дерев'яна мука, коли його вертить

гострий залізний сверник. Лукин розсердився на товаришеву чорну долю і показав своє пересердя тим, що випручав праву руку наперед так, як випручається її до грізьби. Але в руці відозвалася горівка і своїм болькотом пригадалася його пам'яті та й зацитькала на хвильку його обурення. Він не відповів нічого, тілько без приговорювання приложив фляшку до уст, "покропив горло" і подав товаришеві. Юсип зробив те саме вже без принуки. Відтак розмістилися оба вигідніше на ношах. Лукин присунувся ближче до товариша, обняв його лівою рукою поза шию і тим способом об'явив своє "співчуття" його недолі. Юсипові гадки впинилися коло його Марічки і жандарма: він почув себе дуже нещасливим і пониженим, і тому закипів у ньому гнів супроти "панича". Досі тлів у ньому той сам гнів, але на самому дні старечого приголомшеного серця. Наверх не виходив ніколи. Тепер розпалив його горівчаний огонь і "добре серце" товариша. Розгарячений і розчулений Юсип і собі обняв Лукина поза шию і приговорював сердешно:

— За тот, шо маєш м'яке серце, Лукинку, то так ті навижу, як рідного брата. Та й за то ті ше люблю, шо стоїш за правдов, та й ше за тото, шо не стоїш нікому в броду.

— Брачіку Юсипку, — заговорив на те Лукин, що досі потакував головою підхлібній бесіді. — Аді, хоть мні медом масти, хоть дехтем чорни, а хоть мні бери та на шкамутки порубай, то єк кажу, шо ми тє жєль, то жєль. А єк ті вижу, шо-с почорнів, єк божа земля, то у мні аж тьохкає. Мой брє, та ми служимо сьвітій церкві, та й за шо служимо? Піп бере роківшину, дєк бере, паламар бере, а ми шо? За тоту десєтку, шо громада дає, та цілий рік божий ока не стули?

— Лишім тото, брачіку Луки', ше, віді, є на небі йкис бог, бігме, є, там дістанемо ліпшу плату, — перервав Юсип.

— Я кажу це протів того, говорив дальше Лукин, — шо, аді, тебе "когут" сушит; живцем поклав би ті в землю, єкби міг. Він фасує леник, то тому його обрік грає, а ти шо? А тісарська каса на тото на него не

несе, аби він тобі ґаздиню відбирав. То такої не йде, брачіку Юсипку, ні! Єк у хаті пекло, то єке тото життє?

— Ой нема життя, душко Лукинку, лиш мука та й мука! — застогнав Юсип.

— Ци гадаєш, Юсипку, шо я не знаю твій болєк? Аді, сидимо тут, а я таки за "когута" думаю, бо мні болит за тобов серце.

— Аби-с прожив, бадіку Лукинку, шо-с не подуфалий, шо мні жєлуєш. Аби ті бог так ласков небеснов пожєлував, — процідив жалісно Юсип і рівночасно обіймив Лукина й другою рукою і голосно з ним поцілувався в уста.

Коли б їх так побачив який незнайомий бадіка, то змалював би собі у своїй гуцульській уяві двох мерців, що урвалися з тамтого світа і голубляться на ношах під церквою, доки треті кури не запіють. — Аби-с прожив, Юсипку!

— Аби-с прожив, Лукинку! — бажали собі, без упину, зворушені бадіки і випорожнювали до дна фляшку.

— Дє', дєдю, гив! чуєте, дє'! — озвався нараз під церковною хвірткою хлоп'ячий тремтячий голос.

— Ци то мені причуваєси, ци то твій Іванко кличе? — питав Лукин товариша, перериваючи сердешну розмову.

Юсип став надслухувати і нарешті пізнав голос свого синка та й підійшов до хвіртки:

— То ти, Іванку?

— Я, дєдику.

— А ти чого тепер?

— Бо панич у хаті.

— Ну, та шо панич?

— Таже вігнав мене.

— Єк то вігнав?

— Казав, шо кольбов заріже.

— А мачуха нічо?

— Мачуха чиниласи, шо спит.

— А він давно прийшов?

— Зараз-таки, єк ви пішли на варту.

— А ти де був тілький чєс?

— У хоромах за полібічком.

— Та шо він робит?

— Він спав, а тепер убираєси, вже, віді, лагодитси йти 'д вам контролю, та тіму я прибіг дати вам знати. Сокотітси, дєдику, не спіт, аби кольбов не джюґнув.

— Ет, іди гет, дурнєчку, коби він лиш суди прийшов, то я йому джюґну. Братіку, Лукинку, слухай-ста, ми йому покажемо.

— Таки так, шо покажемо, най знає, по чому лікоть табаки. То каже хлопец, шо вже прийшов? — питав подалеку Лукин.

— Ше сночі прийшов, а тепер лагодитси 'д нам на контролю!

— Дєдику, я тікаю 'д хаті, аби мні тут не захопив. Не спіт, сокотітси, дєдику, — просив Іванко на відхіднім.

Але Юсипові не в голові тепер хлоп'ячі просьби. Він, що все мовчки тулив у собі гнів супроти "панича", що ніколи не поважався би був чим-небудь зобидити якого-небудь "пана", сипле тепер грізьбами та проклятьмами на свого наставника, контрольора.

— Най йде, коби прийшов, буде мені крепір та йому крепір. Мой, раз мати родила, раз треба гинути! — викрикував він у розпалі.

Лукин утихомирився, коли зачув, що "панич" лагодиться на контролю; він сховав фляшку у дзьобню, взяв трембіту у руки і лише півголосом притакував товаришеві.

Розпалений Юсип не завважав товаришевого ляку і невгавно викрикував щораз, то дужче, що раз, то голосніше. Покірний і услужливий панам Черемош, що вліті гуляють по ньому на тяжких дарабах, біситься так самоґ. коли у сльоту наллється у нього багато мутної води.

"Фів! фів! фів!" — запищала жандармська трубочка під хвірткою, а слідом за тим гукнув здоровецький голос:

— Варта!

Лукин задрожав і потверезів зовсім; скоріше метнувся, притулив трембіту до уст і відозвався нею, але не заглушив Юсипового крику.

— Цо там такі галас? — гостро озвався голос.

Лукин не знав, спершу, що відповісти; він підійшов під хвіртку і, перепуджений, став не дуже голосно говорити:

— То, проше чєсного паничя та й вахмісця, аді, єкос так, шо-о-о....

Юсип не дав йому доцідити сю відповідь, бо звернувся до жандарма із своєю бесідою:

— Вже прийшов-єс, уже? Чого-с прийшов? Різати мні хочеш? На, заріж мні, на-а-а! — І Юсип луснув рукою в паркан.

— Отвуж мі фуртке! — гримнув люто жандарм.

Лукин витягнув кілок з клямки, відкинув підпору, і хвіртка відчинилася. Жандарм переступив умить її перелаз, прискочив до Юсима, замахнувся і луснув його в лице. Юсип повалився на землю, а жандарм зараз прискочив до Лукина.

— То, проше ясного паничя та й вахмісця, то Юсип, аді, трохи при фантазії, а я в тім нічо не сьвідім, бігме, нічо, абих так жив, шо нічо! — випрошувався він коштом товариша.

— Лайдакі! Ви так вартуєте косцюл?

— Проше паничя, гунцвот моє ім'є, єк я в тім шо сьвідім, я пазю служби! — покірненько оправдувався Лукин.

Юсип піднявся і знов упав на землю, а відтак знов піднявся, зібгався в каблук, прискочив до жандарма, вхопив напрасно за кабат, потряс ним і заревів нелюдським голосом:

— Мо-о-ой! Раз мати родила!

Той його голос клубком вирвася з грудей, неначе фльонт, що його силоміць витиснув із рушниці підпалений порох. Його виперла жовч мужицького серця, що довгий час у ньому збиралася, аж нарешті розпалилася і тріснула.

— Мо-о-ой! Раз мати родила! — повторяв безнастанно Юсип і ціпко держався жандармського кабата.

— Ю'! а ти здурів, ци шо тобі таке? Та же то панич! — боязко і соромно уговкнув Лукин.

Жандармські ланцюжки дзоркнули й, вмить, впилися в Юсипові руки.

— Мурго! Мільч! Лукаш, до вуйта, до гміни, нєх пшийдзє натихмяст! Рушай до гміни зе мнов, ти, старий злодзєю! — сипав жандарм свої розкази, як пекучі іскри.

Хвіртка ще раз скрипнула і випустила Лукина, жандарма і скованого Юсипа.

Ранісінько став продувати гірський вітер і розігнав хмари в безвісті. Рум'яне сонічко вихопилося на вершок гори та й скочило у Черемошеві плеса. Так воно купається, так вимивається, що рум'янці на його круглому лиці переходять у ярке сяєво.

На дзвіниці розгойдалися дзвони і скликають людей на недільну відправу. Ідуть бадіки на молебні та й вихваляють погоду. Одні

вихваляють її, а другі кривдуються, що вона якраз на неділю випала, а не на робітний день.

Близенько перед церквою коло громадської канцелярії зупиняються всі та й прилучуються до гурту, що зібрався довкола скованого простоволосого Юсипа. Випитують один другого, що воно таке сталося, а як побачать жандарма, що сів собі на лавочці, спустив чако на очі і ніби дрімає, то всі мовкнуть. Вони догадуються якогось злочину, що його допустився Юсип, і кліпають допитливо один на одного, та й покивують головами.

Юсип понуро дивиться на землю і від часу до часу утирає, скованими руками, кров з лиця, що набризкала сеї ночі межи стінами громадської канцелярії.

— Дивітси, люди, покаяніє та й аби-сте своїм закзували підносити руку на пана вахмісщя. Дивітси, шінуйте пана вахміщя, аби-сте котрий не попацили таке, єк Юсип. Майте розум панове ґазди, не подуфальтеси, не лихословте, бо за пана вахміщя гостра кара. Аді, Юсип заштрик тепер у біду, та й не знати, ци вийде з припону! — заговорив війт до гурту, показуючи рукою на Юсипа.

— Здурів чоловік на старість, здурів! — чути було голоси між гуртом.

Жандарм підніс з очей чако, роздивився по гурті і усміхнувся. То був сміх вдоволення із-за того, що Юсипів "злочин" учинив корисне для нього враження на бадіках. Він же ж умисне задержав Юсипа коло громадського уряду, щоб люди оглядали його і відстрашувалися прикладом.

— Ци то до тебе приступило шо, Юсипку, ци ті розум відобрало? — питав один бадіка з гурту. Це знашно, брачіки, шо він не при розумі, — додав другий.

— Таки нічо інше, лиш підплитник уліз у него, та й решта, — крикнув третій.

— А дивіт, єк обмінився на твари, та й, віді, й бесіду відобрало, — притакував дехто.

— Мой, Ю', ану, скажи, кого тепер видиш?

— Ану, перехрестиси, Юсипку!

— Ану, віговори очєнаш, то зараз ті лекше стане.

Обсипаний тими питаннями й радами, Юсип повів жалібно очима по зібраному гурті, зітхнув тяжко, простягнув навперед себе заковані руки й заговорив:

— Любчіки ґазди! Раз мні мати на світ породила, раз трба гинути!

По сих словах виступив на його кровавім лиці піт, а ноги стали трястися. Він захитався, начеб мав падати на землю, але жандарм прискочив, сіпнув його за плече і гострим поглядом вказав йому дорогу до міста:

— Три кроки нашпуд (вперед), рушай, псяюха!

А кои жандарм попровадив уже Юсипа долів дорогою, тоді Лукин "по правді" розповідав бадікам цілу пригоду.

— Так, аби здуріти, то він, брачіки, не здурів, але тото сеї ночі лучилася дурничка, та й було си, зважєєте, трішки при фантазії. А цес "когутєк" дес переначував у него та й над зорями прийшов ід на на контролю. Ну, та й знаєте, єке тото: кождий був би за ґаздиню лихий. А у Юсипка м'єка голова, бо за цеї жінки цалком зів'єв. Та єк таки учув, що

"когутєк" прийшов, та й до него: "Мой, раз мать родила!" — та й ймив за матлю, та лиш потермусав, та й, аді, по всему...

— Еге-е-е! То такої пішло, Лукинку? — загули зацікавлені бадіки з усмішкою на устах.

— Такої, брачіки, такої!